

LEGISLATIVNÍ VYMEZENÍ OBLASTI VZDĚLÁVÁNÍ ŽÁKŮ SE SPECIÁLNÍMI VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI A JEHO DOPAD V PRAXI

Edita Žlebková

Anotace

Příspěvek je reflexí na legislativní změny a stávající právní předpisy v oblasti vzdělávání osob se speciálními potřebami. Představuje jejich přínos, ale i úskalí, které reflektuje současná pedagogická praxe a zkušenost.

Klíčová slova

Asistent pedagoga, legislativa, osoba se zdravotním postižením, osoba se zdravotním znevýhodněním, vzdělávání osob se speciálními vzdělávacími potřebami.

Abstract

This paper focuses on the current changes of the legislation that regulates the education of people with special educational needs. The paper tries to highlight positive changes but also describes the difficulty and problems resulting from their practical use.

Key words

Pedagogical assistant, legislation, a person with a health impairment, a person with a healthy disadvantage, education of persons with special educational needs.

Úvod

V poslední dekádě vývoje přístupu k osobám se speciálními potřebami dochází ke snaze zdokonalovat již přijaté systémy a opatření a to v závislosti na reflexi, kterou odráží zejména praxe. V průběhu tohoto desetiletí byla přijata řada opatření a plánů, které jsou velmi často zakotveny legislativně, jež vycházejí ze základních práv a povinností jedince. Těmito normativními dokumenty je

tak zajištěno dodržování práv a rovnoprávného postavení osob se speciálními potřebami ve společnosti.

Aktuální právní předpisy v návaznosti na předpisy předchozí

Jedním ze základních předpokladů pro celoživotní zajištění rovnoprávného postavení osob se speciálními potřebami je i zabezpečení adekvátního stupně a formy vzdělání a tím také umožnění následného navazujícího uplatnění na trhu práce. Alfou omegou záruky kvalitního vzdělání by tedy mělo být vytvoření potřebných podmínek a záruk k jeho dosažení. Míra podpory a podpůrných opatření postupně byla a je legislativně vymezena ve školském zákoně. K základní a poměrně radikální změně došlo přijetím zákona 561/2004 Sb., který nabyl právní účinnosti v lednu 2005. Následuje jej také řada prováděcích předpisů a vyhlášek; z hlediska péče o osoby se speciálními vzdělávacími potřebami je pak esenciální vyhláška 73/2005 Sb. o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných. Tyto právní dokumenty nahradily stávající zákon č. 29/1984 Sb. o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon) a vyhlášku 127/1997 Sb. o speciálních školách a speciálních mateřských školách.

Pozitivní změny a přínos nové legislativy

Nový školský zákon přinesl řadu stimulujících změn. Jednou z nich je například nově zakotvená úloha pedagogického asistenta. Přes určité počáteční „porodní bolesti“, kterými procházela realizace tohoto ustanovení v praxi, jež často ještě dnes naráží na bariéru finančních možností zřizovatelů základních škol, začíná být graduálně více využívaným podpůrným opatřením při vzdělávání osob se speciálními vzdělávacími potřebami. Svědčí o tom např. poměrně rozsáhlý článek s příznačným názvem Jak dostat do škol asistenta pedagoga, uveřejněného v Učitelských novinách v čísle 18/2007. Své opodstatnění a důležitost této funkce je možné vysledovat z aktivního zájmu státu v prosazování asistentů pedagoga. Dle výše uvedeného zdroje MŠMT vyhlásilo projekt, který si stanovuje za cíl pokrýt zvýšenou potřebu asistentů pedagoga v širším spektru vzdělávací sítě (tímto jsou myšleny mimo obecní a krajské školy také školy soukromé a církevní). Důležitost tohoto institutu významně potvrzuje stanovení konkrétního vymezení minimálního a maximálního počtu souběžně působících pedagogických pracovníků ve třídách podle § 8 odst. 6, vyhlášky

62/2007 Sb. – novelizující stávající vyhlášku 73/2005 Sb. v tomto znění: „*Pokud ve třídě nebo studijní skupině působí souběžně několik pedagogických pracovníků, musí být alespoň 1 z nich asistentem pedagoga.*“ Tyto počty pak vycházejí z potřeby a míry podpůrných opatření.

Již zmíněná novelizace vyhlášky 73/2005 Sb. svědčí svým nově vzniklým upravujícím právním předpisem o potřebě neustálého sledování vývoje a nutnosti inovace existujících předpisů.

Přes neoddiskutovatelný přínos Nového školského zákona a jeho prováděcích předpisů, zjišťuje praxe jisté nedostatky, na některé z nichž se již zákonodárci pokusili reagovat výše zmíněnou novelou. Např. podobně jako dříve Vyhláška 127/1997 Sb., rovněž aktuální právní úprava vyhlášky 62/2007 Sb. (novelizace proběhla ve velmi krátké době od nabytí účinnosti vyhlášky 73/2005 Sb.) explicitně vymezuje počet žáků ve třídě v závislosti na typu a druhu zdravotního postižení a také v závislosti na stupni vzdělávání. Dřívější obecnější rozmezí, uváděné ve vyhlášce 73/2005 Sb. (– § 10 odst. 1 – třída, oddělení a studijní skupina pro žáky se zdravotním postižením má nejméně 6 a nejvíce 14 žáků.; pro žáky s těžkým zdravotním postižením nejméně 4 a nejvíce 6 žáků.) se stávalo příčinou zpravidla maximálního vytěžování počtu žáků ve třídách (a to bez ohledu na druhy postižení), což nebylo pro zajištění kvality vzdělávání účelné.

Společně s ustanovením počtu souběžně působících pedagogických pracovníků, vytváří rozsáhlou a přesnou, ale také zároveň variabilní síť možností vzdělávání, neboť tato vyhláška pamatuje i na kombinaci dostupných forem integrace (dle § 3 odst. 1. c) tedy individuální a skupinové – tzn. jakousi „koe-dukaci“ osob s různým druhem či typem postižení.

Přetrvávající nedostatky a úskalí právních předpisů

Přes výše uváděné, bezesporu pozitivní a poměrně rychlé změny, které byly v krátkém čase na základě impulsů z praktické aplikace zákona provedeny, se tyto v jistém ohledu jeví jako nesystematické. Přestože byla Vyhláška 73/2005 Sb. novelizována, přetrvávají v ní nedořešené oblasti, které mají poměrně zásadní dopad na řešení reálných případů ve skutečné speciálně pedagogické praxi. Na určité nedokonalosti ve vzájemné provázanosti a korelaci mezi Školským zákonem 561/2004 Sb. a na něj navazující vyhláškou poukazuje již velmi detailně rozpracovaný článek *The current legal and factual regulation of school integration of pupils with special needs at elementary schools in the Czech*

Republic, autorů J. Michalíka a K. Jeřábkové. Terčem otevřené diskuse jsou zde např. rozpory v možnosti vzdělávání žáka ve spádové škole; nedostatečné vymezení a tím zajištění jednotných podmínek pro vzdělávání osob s hlubokým mentálním postižením, kde zákon umožňuje jak uvádí zdroj „jiný způsob plnění docházky“, který se díky tomu, že o způsobu vzdělávání rozhoduje krajský úřad, může kraj od kraje podstatně lišit; a v neposlední řadě také např. nedostatky ve vymezení termínu osoba se zdravotním postižením, kde autoři uvádějí, že právní úprava pamatuje pouze na vymezení osob s těžkým zdravotním postižením, nikoli však již na vymezení pojmu osoba se zdravotním postižením. Tento fakt zůstává v legislativě kupříkladu i po novelizaci beze změn.

Tyto zdánlivě banální nedostatky však mohou mít v praktickém užití a aplikaci přesného znění zákona poměrně rozsáhlé negativní důsledky.

Např. nejednotnost v užívání terminologicky vymezených pojmů:

Zákon 561/2004 Sb. v § 18 uvádí, že Ředitel školy může s písemným doporučením školského poradenského zařízení povolit nezletilému žákovi se speciálními vzdělávacími potřebami nebo s mimořádným nadáním na žádost jeho zákonného zástupce a zletilému žákovi nebo studentovi se speciálními vzdělávacími potřebami nebo s mimořádným nadáním na jeho žádost vzdělání podle individuálního vzdělávacího plánu.

Odst. 1 § 16 téhož zákona definuje osobu se speciálními potřebami jako osobu se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním nebo sociálním znevýhodnění – (v odstavcích jsou vymezení k jednotlivým uvedeným kategoriím podrobněji upřesněna).

V čem je tedy problém?

*Vyhláška 73/2005 Sb. včetně její novelizace vyhláškou 62/2007 Sb. nechává bez povšimnutí skutečnost, že jak vyplývá z podtitulu názvu § 3 speciální vzdělávání je zajišťováno formou individuální integrace, skupinové integrace, či kombinací obou **žákům se zdravotním postižením** (podle tohoto znění, tedy z těchto nároků a opatření jsou žáci a studenti **se zdravotním znevýhodněním a sociálním znevýhodněním** zcela vyloučeni!) Nevztahuje se tedy na ně ani nárok na vypracování Individuálního Vzdělávacího Plánu (IVP), který se dle § 6 obou vyhlášek „...stanoví v případě potřeby především pro **individuálně integrovaného žáka** (tedy osobu se zdravotním postižením, nikoli znevýhodněním ať už zdravotním či sociálním), žáka s hlubokým mentálním postižením, případně i pro **žáka skupinově integrovaného** nebo pro žáka speciální školy“, což je v přímém rozporu s výše uvedeným § 18 školského zákona.*

Kazuistika z praxe

Dítě v plnění povinné školní docházky, trpí závažným, dlouhodobým onemocněním progresivního charakteru – cystickou fibrózou. Dítě získalo status zdravotně znevýhodněného dítěte, tak jak to odpovídá definici zdravotního znevýhodnění podle § 16. odst. 3 zákona č. 561/2004 Sb. „...*zdravotním znevýhodněním se pro účely citovaného zákona rozumí zdravotní oslabení, dlouhodobá nemoc nebo lehčí zdravotní poruchy vedoucí k poruchám učení a chování, které vyžadují zohlednění při vzdělávání*“, která je na rozdíl od vymezení např. žáka s těžkým zdravotním postižením dosti vágní (viz. níže). Toto onemocnění, kterým dítě trpí však vyžaduje řadu pravidelných procedur (inhalace, rehabilitace); nutnost pobytu mimo kolektiv (např. v samostatné učebně apod.) v případě výskytu nachlazení ve třídě; v případě virových a respiračních onemocnění pak kompletní izolaci a pobyt mimo školu, aby nedošlo k závažnějšímu prohloubení zdravotních obtíží dítěte. Ovšem bude mít toto dítě díky nepřiléhavosti zákona a vyhlášky skutečně nárok na vypracování IVP, případně možnost „náhradního plnění povinné školní docházky“ – např. doučováním v rámci doplnění úvazkových hodin učitele mimo objekt školy, v domácím prostředí v případě nutnosti izolace? Nebo už se dle prezentovaných předpisů jedná o jejich porušení a protiprávní jednání?

Např. dle někdejší vyhlášky 284/1995 Sb., kde byly pro potřeby důchodového pojištění a jiných nároků spojených se sociálním zabezpečením velmi podrobně specifikovány jednotlivé definice a kategorie vztahující se k osobám se zdravotním postižením, by dítě se zmiňovanou diagnózou spadalo podle odst. 6. b) o onemocněních dýchacího ústrojí do kategorie **dlouhodobě těžce zdravotně postižené dítě**. Nicméně dle právních výkladů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy z 4/2004 dostupného na www.msmt.cz/vzdelavani/pravni-vyklady-4-2004 pod číslem jednací 29 756/2004-14 se uvádí, že pro potřeby vzdělávání je těžké zdravotní postižení, zdravotní a sociální znevýhodnění vymezeno výhradně v odst. 2., 3. a 4. § 16 školského zákona a to v následujícím znění:

odst. 2. zdravotním postižením je *pro účely tohoto zákona* mentální, tělesné, zrakové nebo sluchové postižení, vady řeči, souběžné postižení více vadami, autismus a vývojové poruchy učení nebo chování.

odst. 3. zdravotním znevýhodněním je *pro účely tohoto zákona* zdravotní oslabení, dlouhodobá nemoc nebo lehčí zdravotní poruchy vedoucí k poruchám učení, které vyžadují zohlednění při vzdělávání.

odst. 4. sociálním znevýhodněním je *pro účely tohoto zákona*

- a) rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy,
- b) nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova, nebo
- c) postavení azylanta a účastníka řízení o udělení azylu na území České republiky podle zvláštního předpisu.

Jak již bylo předesláno, principiální nedostatky existují zejména v definování jednotlivých kategorií.

Pro potřeby školského zákona je vymezení kategorie zdravotně znevýhodněný (resp. jeho subkategorií – zdravotní oslabení, dlouhodobá nemoc nebo lehčí zdravotní poruchy) žák, jak je citováno výše, velmi neurčitě. Např. nový, také žhavě diskutovaný, zákon o sociálních službách vymezuje v pojmech ***dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav nebo nepříznivý zdravotní stav, alespoň minimální délku trvání a to 1 rok***. Kábele definuje skupinu jedinců se zdravotním oslabením následovně: Děti zdravotně oslabené mají sníženou odolnost vůči nemocem a zvýšený sklon k jejich opakování. Oslabením organismu je ohrožený zdravotní stav působením nevhodného přírodního prostředí, špatným životním režimem, nedostatečnou správnou výživou aj. Klasifikace dostupné v základní speciálně pedagogické literatuře např. přesněji vymezují také charakteristiku dlouhodobé nemoci. Jonášková člení dlouhodobou nemoc na recidivující a chronickou. Přičemž recidivující nemoc má dány jasné časové parametry: opakuje se nejméně třikrát ročně a více a v mezidobí se neprojevují anatomické ani funkční změny postiženého orgánu nebo systému. Chronická nemoc je pak vleklým, dlouhotrvajícím, často celoživotním průběhem. Nejde tedy o nedostatek podkladů pro vymezení.

Tím, že však školský zákon žádné bližší determinaci této kategorie neudává, činí z ní „dvojsečnou zbraň“. Na jednu stranu sice umožňuje poměrně dosti volný výklad, protože pojem není blíže specifikován a dává tak možnost ošetřit osoby „potřebné“, (např. nižší mírou podpůrných opatření), které však nejsou zdravotně postižené; na druhou stranu však tato neunifikovanost může vést v praxi k nejednotnému užívání a tím k významným statistickým odchylkám v počtech integrovaných žáků se zdravotním postižením versus žáků zdravotním znevýhodněním.

Příklad z praxe

U žáka s vývojovou poruchou učení po adekvátní míře reedukace, zpravidla na druhém stupni ZŠ dojde k významné kompenzaci vady, kritéria vymezující postižení plní žák např. již jen částečně¹, přesto obtíže v určité míře přetrvávají. Dle výkladu některých pedagogických zařízení bude tento jedinec podle vymezení lehčí zdravotní porucha vedoucí k poruše učení – zařazen do kategorie zdravotně znevýhodněného žáka. V jiném případě – bude tento žák vykazován nadále jako zdravotně postižený ovšem s menší (resp. adekvátní mírou) podpůrných opatření. Přičemž obě kategorie garantují odlišné možnosti podpůrných opatření.

Poslední nedostatek vázaný na danou kategorii, souvisí s kompetencí poradenských zařízení s „udílením“ této kategorie.

Ve Vyhlášce 72/2005 Sb., je v popisu poskytování služeb pro konkrétní zařízení (PPP a SPC) termín zdravotní znevýhodnění explicitně uveden pouze v § 6 Centrum odst. 1. „*Centrum poskytuje poradenské služby žákům se zdravotním postižením a žákům se zdravotním znevýhodněním integrovaným ve školách a školských zařízeních, žákům se zdravotním postižením a žákům se zdravotním znevýhodněním ve školách, třídách, nebo studijních skupinách s upravenými vzdělávacími programy, žákům se zdravotním postižením v základních školách speciálních a dětem s hlubokým mentálním postižením.*“ Dále pak v odst. 4., písm. a) a b).

V souvislosti s Poradnou – § 5. odst. 1.–3. se pojem zdravotně postižený nevyskytuje. Znamená to tedy, že tato kategorie do kompetence pedagogicko-psychologické poradny nespadá nebo je to opět otázka „rozšířeného“ výkladu, jednotlivých pracovišť?

Závěr

Je přirozené, že vše nově etablované určené k praktickému využití je nejprve nutné prověřit praxí, a poté se teprve vrátit ke zdokonalení problematických či potřebných oblastí. Nedostatky, které se vyskytovaly v novém školském zákoně resp. vyhlášce jsou proto pochopitelné. Již méně jasná je skutečnost, že přes navrhovanou a schválenou novelizaci, stále přetrvávají nedostatky, které mají závažný vliv na fungování praxe nebo alespoň přináší nejasnosti a tím také

¹ Pro přiznání diagnózy existují diagnostická vodítka, nemají však zcela přesné a závazné vymezení, což je problém, se kterým se potýká většina pedagogicko-psychologických poradn.

nejednotnost v jejím plnění. Samozřejmě, že praxe vyžaduje neustálé bezprostřední reakce na specifické případy, přesto by bazální podmínky pro kvalitní zajištění fungování vzdělávacího procesu osob se speciálními potřebami měly být zajištěny jednotně. Domnívám, že přes veškeré vynaložené úsilí dosud zcela vytvořeny nebyly.

Literatura a prameny

1. Jonášková, V. *Speciální pedagogika* 2. Olomouc: UPOL, 2006. ISBN 8024422101.
2. Kábele, F. *Somatopedie: učebnice speciální pedagogiky tělesně a zdravotně postižené mládeže*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 8070665335
3. Michalík, J., Jeřábková, K. *The current legal and factual regulation of school integration of pupils with special needs at elementary schools in the Czech Republic*. In *E-pedagogium*. (v tisku)
4. *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) a sérii prováděcích právních norem*.
5. *Zákon č. 108/2006 o sociálních službách*
6. *Vyhláška MŠMT č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních*
7. *Vyhláška MŠMT č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných ve znění vyhlášky č. 62/2007 Sb.*
8. *Vyhláška č. 284/1995 Sb.*
9. *Právní výklady Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy z 4/2004*.
Cit. 15-5-2006. Dostupné z www.msmt.cz/vzdelavani/pravni-vyklady-4-2004.

Mgr. Edita Žlebková

PdF UP Olomouc, Katedra speciální pedagogiky

t. č. distanční forma studia DSP